

Stedelijke coalities voor het recht op de stad. Een mensenrechten- en grondrechtenpraktijk voor het superdiverse Gent.

Pascal Debruyne

Op naar een mensenrechtenstad in tijden van superdiversiteit

'The city is man's most consistent and in the whole man's most successful attempt to remake the world he lives in a more after his heart's desire. But if the city is the world that man created, it is the world in which he is henceforth condemned to live. Thus (...) in making the city, man has remade himself.'
(Robert Park, 1920 cited in Harvey, 2008: 23).

Als de stad een ruimtelijk-fysieke uitdrukking is van onszelf als 'mens' en als burgers, dan vertelt ons dat iets over de collectieve opdracht die daaraan ten grondslag ligt. De stad maken we samen. Dat dwingt ons om na te denken over stedelijke coalities. Steden worden toenemend geconfronteerd met globale uitdagingen zoals migratie, klimaatwijzigingen en een veranderende politieke economie: van een productieve industriële economie naar een diensteneconomie. We focussen in deze bijdrage op één zo'n globale uitdaging: superdiversiteit accommoderen. De recente migratiegolven vanuit Syrië, Irak maar ook Afghanistan, Afrikaanse landen en vooral Oost-Europa, dagen beleidsmakers uit om voor én met deze groepen een integratietraject uit te schrijven.

De superdiverse stad uit zich in een kwantitatieve dynamiek. We gaan richting *minority-majority city* (Vertovec, 2007) en de algemene diversiteit neemt toe. Dat zien we ook in cijfers. 50 procent van de kinderen in Gent heeft een migratieachtergrond. Daarnaast is er ook een kwalitatieve dynamiek waarbij de diversiteit binnen de diversiteit toeneemt. We zien dus meer complexe migratiepatronen na de val van de muur in 1989. In tegenstelling tot de multiculturele analyse, die grotendeels gebaseerd is op etnische blokken en duidelijk afgelijnde groepen op basis van herkomst, is 'superdiversiteit' een beschrijving van een toenemende 'diversiteit binnen de diversiteit'. Superdiversiteit gaat niet alleen over het inrekenen van etnische indicatoren in de kijk op de migratierealiteit van steden, maar eveneens worden sociale kwesties, burgerschapsstatus en daaraan verbonden sociale rechten en lokale context meegenomen.

In tegenstelling tot de multiculturele analyse, die grotendeels gebaseerd is op etnische blokken en duidelijk afgelijnde groepen op basis van herkomst, is 'superdiversiteit' een beschrijving van een toenemende 'diversiteit binnen de diversiteit'.

Maar superdiversiteit impliceert geen ‘super’ alsof het een feest is (Blommaert & Rampton, 2011; Arnaut, 2012; Blommaert, 2013; Meissner, 2015). We zien een toenevende tendens van hiërarchie in sociale rechten en grondrechten, met sommige groepen die weinig tot geen grondrechten hebben, waaronder mensen zonder papieren of burgers uit de Intra-Europese migratie (Blommaert, J., e.a., 2014). Dat heeft in de eerste plaats te maken met de diverse verblijfsstatuten in België, die op een verschillende en ongelijke manier toegang geven tot sociale rechten. Daarnaast is het traject naar werk moeilijk. Er is vaak geen sociale begeleiding, er is onvoldoende werkervaring, en de diplomagelijkschakeling verloopt problematisch. Daarnaast is er racisme en discriminatie op de arbeidsmarkt. Veel nieuwkomers kennen een onstabiele woonsituatie, wonen in slechte private woningen. Er zijn te weinig sociale woningen. Gezinnen verhuizen frequent door uithuiszettingen en ze worden het slachtoffer van huisjesmelkerij. Dat vraagt een actieve mensenrechten- en grondrechtenpraktijk om deze superdiverse populaties een plaats te geven in de stad, zodat ze gelijkwaardig kunnen participeren aan de toekomst van de stad. We kunnen dat omschrijven als ‘het recht op de stad’.

In deze bijdrage raak ik twee zaken aan die fundamenteel zijn. Ten eerste: stadscoalities zijn fundamenteel. Het *Witboek Stedenbeleid* schoof al begin 2000 het belang van een inclusieve ontwikkelingscoalitie naar voor.

‘Een inclusieve stadsontwikkelingscoalitie is ‘een coalitie tussen publieke actoren (de stad als overheid, maar ook als belangrijke economische actor en werkgever) en private actoren (traditionele sociale partners, maar ook buurtbewoners, vertegenwoordigers van de werklozen, een vertegenwoordiging van actoren die bezig zijn met sociaal nuttige bezigheden ..., enz., [territoriaal te organiseren]) voor de stad of delen van de stadsregio.’
(Boudry, De Rynck, ea., 2000: 138)

De krachten bundelen van overheden en civiele samenleving geeft niet alleen meer bestuurlijke kracht, maar vooral innovatief potentieel om *outside the box* te denken en te handelen. Ten tweede behandel ik de specifieke integratiepraktijken in Gent die van onderuit experimenteel worden uitgebouwd op maat van nieuwkomers. Deze Gentse integratiepraktijken zijn gebaseerd op een zoekende praktijk. Daarmee gaan ze voorbij aan de blauwdruk van het Vlaamse integratie- en inburgeringsbeleid, die sterk gebaseerd is op verplichte taalverwerving met resultaatsverbintenis en maatschappelijke-oriëntatiecursussen (Groffy & Debruyne, 2014).

De krachten bundelen van overheden en civiele samenleving geeft niet alleen meer bestuurlijke kracht, maar vooral innovatief potentieel om outside the box te denken en te handelen.

Deze experimentele integratiepraktijken functioneren als sporten onderaan de ladder die sociale mobiliteit bieden voor nieuwkomers. Bovendien vertrekken die integratiepraktijken vanuit de leefwereld van nieuwkomers. Die integratiepraktijken verlopen niet volgens een blauwdruk van lineaire integratie (Blommaert, 2013). Op die twee punten steunt dit betoog over hoe steden de leiding kunnen nemen in een bottom-up integratiepraktijk die

aansluit op de reële leefwereld van nieuwkomers. Steden, zo argumenteer ik, zijn relationele incubatoren. De stad is een ideale ruimte bij uitstek voor complexe netwerken.

Stadscoalities tonen niet alleen aan hoe het ‘anders kan’, maar bieden ook een alternatief om het huidige nationalistische denkkader rond ‘integratie en inburgering’ uit te dagen. In Vlaanderen zien we dit denkkader vooral in het officiële ‘integratie- en inburgerings-decreet’ dat in 2013 gestemd werd. De vroegere integratiesector en inburgeringssector kwamen samen in een grote koepelstructuur met vertaaldiensten. Die koepelstructuur werd als EVA georganiseerd: een Extern Verzelfstandigd Agentschap met een politieke raad van bestuur. Autonomie en experimenteerruimte zouden daardoor vernauwen. De verstaatsing van de ooit rijkere integratiepraktijk die stamt uit de jaren 70 en 80 werd zo voltrokken (Groffy & Debruyne, 2014). Het mainstream integratie- en inburgeringsbeleid biedt weinig antwoorden op de toenemende complexiteit van migratie, die we ‘superdiversiteit’ zijn gaan noemen.

We zien toenemend hoe stedelijke besturen, op basis van stadscoalities, zorgen voor ‘het recht op de stad’ voor nieuwkomers. Nieuwkomers hebben het recht om te participeren op een politieke en sociale manier aan de toekomst van de stad. Daarvoor ontwikkelen ze een rijke mensenrechten- en grondrechtenpraktijk, die niet alleen nieuwe noden adresseert, maar ze ook ombuigt tot recht. In deze bijdrage focussen we op Gent. We doen uit de doeken hoe er via stadscoalities wordt gewerkt om asielzoekers, erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden, maar ook Intra-Europese migranten (waaronder Roma) deelachtig te maken aan de stad.

De stad als relationele incubator voor ‘het recht op de stad’ van nieuwkomers

Steden zijn belangrijk in het ontwikkelen van een mensenrechten- en grondrechtenpraktijk, net omdat ze bij uitstek ruimtelijke kwaliteit bieden daarvoor. De densiteit, de nabijheid en de geografische stabiliteit van sociale relaties in de stad zorgen ervoor dat de stad goed uitgerust is om *strong tie groups* (Nicholls, 2008), groepen die sterke netwerken vormen, te genereren. Steden bieden in die zin potentie als ‘relationele incubatoren’, als plaatsen die de capaciteit hebben om netwerken tussen actoren mee vorm te geven en ze te verduurzamen. Die sociale netwerken zijn de bouwstenen voor stedelijke coalities (Nicholls, 2008). Groepen met sterke sociale relaties kunnen een emancipatorische waarde geven aan plaatsbepaalde strategieën van stedelijke coalities (Escobar, 2001). Steden geven letterlijk ‘plaats’ voor sterke sociale netwerken die verknoopt zijn met de plaats van de stad. In een wereld waar sociale relaties geglobaliseerd zijn en overheen ‘plaats’ reiken, is dat belangrijk om politiek met complexe kwesties om te gaan. (Massey, 1993)

Steden geven letterlijk ‘plaats’ voor sterke sociale netwerken die verknoopt zijn met de plaats van de stad. In een wereld waar sociale relaties geglobaliseerd zijn en overheen ‘plaats’ reiken, is dat belangrijk om politiek met complexe kwesties om te gaan.

Dat de stad complexe netwerken kan vormen, herbergen en verduurzamen, vormt een noodzakelijke meerwaarde voor het vormgeven van ‘het recht op de stad’ voor nieuwkomers. De Franse filosoof Henri Lefebvre lanceerde de opvatting van een ‘recht op de stad’ voor alle stedelijke bewoners. ‘Het recht op de stad’ zou de machtsrelaties die de stedelijke ruimte bepalen, herstructureren, en de macht van kapitaal en de overheid naar de stedelijke bewoners overbrengen. Lefebvre betoogde dat ‘het recht op de stad’ het recht is op het ‘stedelijke leven, tot de vernieuwde gelegenheid voor ontmoetingsplaatsen

en uitwisseling tussen mensen, voor nieuwe levensritmes en tijdsbesteding, waardoor het volledige gebruik van ... momenten en plaatsen in de stad mogelijk is' (Elden, 2004; Lefebvre, 1968).

Lefebvre pleit dus voor het radicale recht op deelname en gebruik van de stad voor zijn bewoners, in immateriële en materiële termen, in tegenstelling tot de politieke en economische hegemonie over de stad. De gebruikswaarde van de stad moet primeren op haar ruilwaarde die van ondergeschikt belang is (Lefebvre 1978:291; Purcell, 2002; Harvey, 1989). De stad biedt niet alleen ruimte voor complexe relationele netwerken die verduurzamen tot stadscoalities, maar die stadscoalities vormen ook een basis voor 'het recht op de stad'. Daarmee biedt de stad een mogelijke tegenkracht tegen het discours en dito beleid die het recht op de stad voor nieuwkomers beperken en/of tegenwerken.

Het is dan ook niet vreemd dat enkele lokale besturen en burgemeesters het voortouw nemen. Het sluit aan bij het credo van de onlangs gestorven Benjamin Barber in zijn boek *When mayors rule the world. Dysfunctional nations, rising cities.* (2013). Barber stelde dat steden en de burgemeesters die ze runnen, de beste kansen bieden op *good governance*. Steden vormen nu al knooppunten in een globale economische arbeidsdeling. Ze zijn de thuis voor meer dan de helft van de wereldpopulatie. En ze zijn primaire incubatoren voor culturele, sociale en politieke innovatie. En vooral, ze worden niet belast met de kwesties van grenzen en soevereiniteit en nationaal burgerschap, die vaak belemmerend werken op natiestaatniveau. Steden en burgemeesters worden in directheid geconfronteerd met de gevolgen van globalisering op lokaal niveau. Dat zet hen aan tot meer pragmatisch handelen en vooral 'samen handelen' in coalities met de civiele samenleving of in andere stedennetwerken. In die zin bieden stedennetwerken volgens Barber een direct alternatief in machtsopbouw en reële praktijken voor natiestaten. Het is dan ook niet vreemd dat enkele burgemeesters in het Euro-Cities-netwerk meteen een voortrekkersrol opnamen inzake superdiversiteit, en meer concreet in de opvang van de vluchtelingenstromen. Enkele burgemeesters van het Solidarity netwerk van Euro-Cities nemen duidelijk positie in. Zoals Georgios Kaminis, burgemeester van Athene stelt:

'in the aftermath of a crisis which has created tension and undermined Europe's fundamental values, our cities have proven that they can offer solutions to the multiple implications of the refugee challenge and be the frontrunners in promoting coexistence and mutual respect. Solidarity cities, initiated by the city of Athens, is our response to this crisis and our joint call for the need to have a recognised, stronger role in migration and refugee issues.'

Of luisteren we naar Ada Colau, burgemeester van Barcelona:

'Where are our European values of solidarity, humanity and dignity when it comes to the refugee crisis? The response at national and EU level is clearly not enough, but cities have stepped up. We, the cities, are acting and we're joining solidarity cities to work for an urgent and humane response to the situation.'

Het zijn voorbeelden van wat Barber 'democratisch globalisme' noemt.

Op die manier vormt de stad een aankomstplaats voor nieuwkomers: een 'arrival city', zoals Doug Saunders stelt, *'the places where new migrants end up.'* Saunders bekijkt steden

als *'the bubbling soup from which new opportunities are born.'* Nieuwkomers zijn geen passieve slachtoffers, maar opportunisten die elke mogelijkheid uitbuiten. *'They are humanity at its best, not worst,'* stelt Saunders (2008). De stedelijke aankomstplaatsen functioneren als een potentiële sociale lift van waaruit een beleid van sociale stijging voor nieuwkomers kan worden gevoerd (Oosterlynck & Schillebeeckx, 2012).

Maar hoe veranderen we de stad als sociale incubator voor nieuwkomers? Hoe kan die stad als sociale incubator aankomstinfrastructuur opbouwen voor nieuwkomers? Welke praktijken van integratie komen tegemoet aan de noden van nieuwkomers? En welke stedelijke coalities bouwen we uit voor een mensenrechtenagenda gericht op het 'Recht op de Stad' voor nieuwkomers?

We exploreren twee voorbeelden in de stad Gent, waarbij een reeks actoren vorm gaf aan stadscoalities rond mensenrechten- en grondrechtenpraktijk voor nieuwkomers.

Het eerste voorbeeld betreft het vluchtelingenbeleid, terwijl het tweede voorbeeld gaat over Intra-Europese Migratie- en Romaburgers. Vanuit die stadscoalities die als sterke netwerken functioneren vloeien experimentele praktijken die de integratietrajecten van nieuwkomers ondersteunen, op zo'n manier dat hun mensenrechten en grondrechten gerealiseerd worden. Ik beschrijf in deze bijdrage vooral hoe mensenrechten en grondrechten op stadsniveau 'ook' een kwestie van praktisch zijn, van proberen en falen, van vallen en opstaan, en van zoeken hoe actoren mensenrechten en grondrechten van nieuwkomers letterlijk vorm kunnen geven. Daaruit ontstaat via stadscoalities en nieuwe praktijken, letterlijk een alternatieve mensenrechten- en grondrechtenpraktijk voor nieuwkomers.

Deze benadering sluit aan bij de rol van *Human Rights Cities* die Barbara Oomen beschrijft (Oomen, Davis & Grigolo 2016). *Human Rights Cities* zijn volgens haar plaatsen waar nieuwe allianties tussen stedelijke actoren en internationale organisaties worden gemaakt die gericht zijn op de vertaling van de abstracte taal van mensenrechten naar het lokale niveau.

'Deze 'mensenrechtensteden' gebruiken de standaarden uit internationale mensenrechtenverdragen bij het aanpakken van stedelijke problemen. Dat kan op verschillende manieren. In Nederland verwijst de gemeente Utrecht bijvoorbeeld naar de verzamelde mensenrechten als een gedeeld ideaal en lingua franca om maatschappelijke organisaties te verenigen en sociale samenhang te versterken. De gemeenten Den Haag en Middelburg daarentegen nemen respectievelijk het Verdrag voor de Rechten van het Kind en het Gehandicaptenverdrag als uitgangspunt voor het ontwikkelen van het jeugdbeleid c.q. het beleid rond de Wet op Maatschappelijke Ordening. De verdragsbepalingen bieden daarbij een leidraad voor het formuleren van uitgangspunten voor lokaal sociaal beleid.' (Oomen, B. & van den Berg, E, 2014).

Stedelijke coalities voor de realisatie van mensenrechten en grondrechten van nieuwkomers in Gent. De Taskforce Vluchtelingen in Gent

In 2015 zag Gent het aantal asielzoekers sterk stijgen, net zoals het geval was voor heel België. De landen van herkomst zijn vooral Afghanistan, Syrië en Irak. De grootste

uitdagingen tijdens de stijgende asielinstroom waren om asielopvang te voorzien gedurende de asielprocedure. Meer specifiek voor de Stad Gent, was de voornaamste uitdaging om de integratie te verzorgen van vluchtelingen waarvan er zo'n 60 procent erkend worden. Het gaat niet alleen over erkende vluchtelingen uit Syrië, maar ook over subsidiair beschermden uit Irak en Afghanistan. Die laatste groep Afghanen vormde in 2014 de grootst vertegenwoordigde nationaliteit met 42 procent (34 van de toen 152 vluchtelingen). Deze groep is heel erg jeugdig en grotendeels analfabeet.

Het verhaal begint bij het asielopvangcentrum De Reno, een oude bajesboot uit Nederland. Het asielopvangcentrum De Reno werd opgezet onder de autoriteit van Fedasil, de verantwoordelijke overheidsdienst voor asielopvang. De federale regering besliste een deel van de asielopvangcentra te privatiseren. Door de privatisering van de asielopvang in België kwam dit asielcentrum in handen van het bewakingsbedrijf G4S Care en de Groep Corsendonk Hotels. De medewerkers van De Reno zetten projecten op met organisaties uit de buurt Muide-Meulestede. Daarbij gingen ze verder dan wat de convenant tussen G4S Care en Fedasil hen oplegde. Maar het was pas toen het Gentse stadsbestuur besliste van meer te doen dan de 'bed, bad, brood'-opdracht dat het 'politieke' potentieel werd aangesproken, waarbij mensenrechten en grondrechten ook een praktijk werden die werd opgenomen (Gymonprez & Debruyne, 2017).

Dat deel van het verhaal begint bij het opzetten van de Taskforce Vluchtelingen door het Stadsbestuur. Dit is een stedelijke coalitie van stadsdiensten en civiele samenleving en vrijwilligers. De Taskforce Vluchtelingen heeft drie werkgroepen: een werkgroep voor opvang en huisvesting, een werkgroep voor integratie (werk, onderwijs,...) en een werkgroep voor vrijwilligers en publieke bewustwording. Die stedelijke coalitie zorgt ervoor dat de komst van nieuwkomers in de stad, op een integrale manier verloopt.

Uit die stadscoalitie kwamen een reeks concrete experimentele praktijken voort. Vooral de inzet op werken en wonen is fundamenteel. Nemen we nu de zoektocht naar een woning, vooral op de sociale en/of private huurmarkt. In Vlaanderen wachten 105.370 mensen op een sociale woning. Dat is een stijging met 13 procent in vergelijking met 2013 en met 30 procent ten opzichte van 2011. Dat blijkt uit het recente rapport van de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen over 2015. Vlaamse beleidsmakers kunnen de sociale woonnoden niet beantwoorden. Veelal wordt dat geweten aan de komst van vluchtelingen. 'Daarnaast zijn er de maatschappelijke evoluties, zoals de toename aan mensen die alleen wonen door echtscheidingen en de instroom aan armoede door de vluchtelingencrisis,' zegt Vlaams minister van Wonen Liesbeth Homans (N-VA). Al wordt de impact van de vluchtelingenstroom sterk overschat, toch zijn er heel wat uitdagingen wat wonen betreft. Erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden hebben slechts twee maanden de tijd na hun erkenning om een woning te vinden op de woonmarkt. En dat verloopt vaak moeilijk. Een combinatie van racisme en discriminatie, van een onaangepast of tekortschietend aanbod en te duur aanbod, leiden vaak tot wooncrisissen. En daar neemt het Gentse Stadsbestuur enkele stappen.

Met het Centrum Algemeen Welzijnswerk werd een convenant afgesloten om tien leegstaande woningen van de Sociale Woningmaatschappij De Volkshaard in te schakelen als doorgangswoningen. De bedoeling is extra dakloosheid te vermijden met voorrang voor gezinnen met kinderen. Dat geeft erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden meer tijd om een woning te vinden op de private huurmarkt. Het verblijf in een

doorgangswoning is dan ook beperkt tot vier maanden, en wordt uitzonderlijk éénmaal verlengd met twee maanden. Het CAW zorgt tijdens die periode voor begeleiding en ondersteuning (o.a. met de woonbuddies) om een woning op de private markt te vinden.

Ook op het vlak van werk worden enkele nieuwe projecten gelanceerd. Een opvallend project is Refu Interim. Het project en de ondertussen onafhankelijke organisatie vzw Refu Interim, kent zijn oorsprong in een project van een andere artistieke organisatie: vzw Cirq. vzw Cirq staat bekend voor zijn jaarlijkse theaterprojecten tijdens de Gentse feesten. Meestal zijn die theatervoorstellingen tien dagen van humor en provocatie. In 2016 organiseerden ze de tien dagen durende voorstelling Batahlan. Ze gingen aan de slag met de asielzoekers, erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden van de Reno en het Lokaal Opvang Initiatief in Gent. Naast heel wat provocatieve interventies zoals reisgidsen naar Aleppo en Bagdad, en een waterballet met de bekende oranje zwemvesten op de tonen van *Alle Menschen werden Brüder*, gingen ze ook knotsgekke praktijken opzetten die inspelen op de competenties van de nieuwkomers.

Vluchtelingen en subsidiair beschermden aan het werk krijgen is allerminst vanzelfsprekend. Een hele reeks drempels spelen daarin mee: racisme en discriminatie, het totale gebrek aan een omkaderend diversiteitsbeleid voor werkgevers, het moeilijke proces inzake erkenning van diploma's en een incoherent beleid om Elders Verworven Competenties (EVC) in te zetten in een traject naar werk. Maar wat vzw Cirq met Batahlan deed, was los van het tekortschietende beleid, zelf praktijken opzetten die de competenties van nieuwkomers versterken: een vluchtelingenkapper, een Syrisch restaurant, een klusjesdienst en een vrijwilligerswerking en dito netwerk waar burgers beroep kunnen op doen. Op die manier vinden nieuwkomers en vluchtelingen elkaar. Tijdens de voorstelling was er een tent ingericht om 'diensten' aan te bieden en af te stemmen op de vraag van burgers. Daaruit ontstaan vriendschappelijke netwerken, werkgelegenheid en opvang. Het is duidelijk dat Cirq het probleem van 'onthaal', dat moet worden afgestemd op de vraag, hier professioneel adresseert. Door een laagdrempelig onthaal zorgt het ervoor dat nieuwkomers kunnen instappen. Uit dat theaterproject volgt echter een andere organisatie: vzw Refu Interim. Ze zijn een soort 'interimkantoor' — de term wordt ironisch gebruikt — voor erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden, maar ook nieuwe arbeidsmigranten vinden er hun plaats. Ze organiseren een vrijwilligerswerking met onkostenvergoedingen voor de Gentse culturele sector. Nieuwkomers doen zo werkervaring op, leren de stad kennen en bouwen netwerken uit.

De ervaringen van de asielopvang inzake integratie op de Reno en Refu Interim, doen ook de Stad Gent zelf stappen ondernemen om via de eigen kanalen vluchtelingen aan werk te helpen. De praktijkervaring zette de stad Gent ertoe aan een project in te dienen bij het Europees Sociaal Fonds (ESF). Het ESF project Werkplek Vluchtelingen Gent begeleidt 320 vluchtelingen uit derde landen richting werk. VDAB, OCMW, In-Gent en Stad Gent (met Gent Stad in Werking als promotor) vormen een geïntegreerd team om vluchtelingen voor en na hun erkenning (asielzoekers, erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden) een snellere toegang tot de arbeidsmarkt te realiseren. Het is de ambitie dat de gezamenlijke aanpak resulteert in een samenwerkingsmodel dat

Het is de ambitie dat de gezamenlijke aanpak resulteert in een samenwerkingsmodel dat op termijn ingebed wordt in de werking bij de projectpartners.

op termijn ingebed wordt in de werking bij de projectpartners. Naast de geïntegreerde dienstverlening, werkt men aan (nieuwe) begeleidingsmethodieken met vrijwilligerswerk, voortrajecten en taalcoaching op de werkvloer en activeert men werkgevers onder meer via jobhunting. Maar ook via de geijkte kanalen waar de Stad Gent werkgever is en via speciale arbeidsstatuten als Artikel 60 bij het OCMW, geraken 320 vluchtelingen aan werk.

Het stadsbestuur organiseert daarnaast ook een netwerk Solidair Gent met allerlei formele en eerder informele organisaties: van sociaal-artistiek werk, over hulpverlening tot vrijwilligerswerkingen. Er worden acties opgezet zoals een website van Solidair Gent, waar vraag en aanbod samenkomen rond wonen, werken, leren, vrije tijd,... Er wordt ook aan sensibilisering gedaan via acties zoals *Moving People* waarbij dit netwerk de Gentse bevolking sensibiliseert. Overal werden kleine poppetjes rond de stad verspreid. Achter elk poppetje zit een echt mens – en Gentse burger – met een vluchtverhaal. Maar uit dat netwerk Solidair Gent ontstaan ook nieuwe organisaties zoals Een Hart voor Vluchtelingen. Die organisatie opende De Olijfboom, een soort inloopcentrum waar men focust op basisdienstverlening. De organisatie zamelt in de Olijfboom kledij, meubelen en voedsel in voor nieuwkomers. De Olijfboom wordt daardoor ook een ontmoetingsplaats en een knooppunt in bredere netwerken van organisaties die nieuwkomers ondersteunen. En precies die netwerken spelen een fundamentele rol in de integratietrajecten van nieuwkomers.

Uit dit alles spreekt het dat het Stadsbestuur, naast ‘de bed, bad, brood’-aanpak van Fedasil en G4S Care op de Reno, inzet op de vierde ‘B’: begeleiding. Zo wordt het integratietraject van nieuwkomers participatief uitgetekend: naast het ‘officiële inburgerings- en integratietraject’ van taalverwerving en maatschappelijke oriëntatie dat men als nieuwkomer moet afleggen. Het stadsbestuur sluit een reeks convenanten af met het Gentse jeugdwerk, met het onderwijs en rond medische zorg met het Universitair Ziekenhuis. Al deze actoren zijn, naast de vele vrijwilligers, actief rond de asielopvang. Dit bottom-up-netwerk realiseerde niet alleen rechten via dienstverlening die de integratietrajecten van nieuwkomers mee vorm geeft. Dit bottom-up-netwerk speelde ook een politieke rol op het moment dat federaal staatssecretaris voor asiel en migratie Theo Francken besliste om het centrum De Reno te sluiten. Mensen moesten verhuizen naar andere asielcentra, soms aan de andere kant van het land. Alle betrokkenen tekenden protest aan. Hierbij verwees men naar de grondrechten van de nieuwkomers. Dit is het politieke moment waarop asielzoekers een stem en gezicht krijgen en waardoor de bestaande machtsorde wordt verstoord (Rancièrè, 2004; Van Bouchaute & Debruyne, 2014). Op dat moment werd het ook duidelijk dat de medewerkers van G4S die politieke rol niet kunnen en willen opnemen. (Zie Gymonprez & Debruyne, 2017). Kortom, het hele opgezette traject op basis van een brede coalitie tussen beleid en civiele samenleving, vormt een degelijke mensenrechten- en grondrechtenpraktijk voor asielzoekers.

De realisatie van mensenrechten en grondrechten van burgers uit Intra-Europese migratie

Dat brengt ons bij het tweede voorbeeld. Het verhaal van Romaburgers in Gent gaat ongeveer vijftien jaar terug in de tijd. Na de Europese uitbreiding in 2004 naar de EU25 en de uitbreiding in 2007, kwamen substantiële migratiestromen op gang vanuit

Oost-Europese landen. Het statuut van asielzoeker, wordt omgezet in een erkenning als Europese medeburger met het recht om zich vrij te verplaatsen binnen de grenzen van de Europese Unie. In totaal gaat het over 11.277 mensen uit Slowakije, Polen, Estland, Litouwen, Bulgarije en Hongarije, waarvan quasi 2000 mensen uit Slowakije en 8000 uit Bulgarije die de meest preciaire groepen vormen (Stad Gent, 2015). In België wordt het aantal Roma op 30.000 personen geschat, wat overeenkomt met ongeveer 0,29 procent van de totale Belgische bevolking (Wauters et al., 2013). Van dit aantal zouden er zo'n 15.000 tot 20.000 Roma in Vlaanderen en Brussel verblijven (Hemelsoet, 2011). In Gent gaat het vooral over inwijking van Bulgaren en Slowaken (Hemelsoet, 2013). Van het totale aantal Bulgaren en Slowaken in België verblijft respectievelijk 30 procent en 40 procent in Gent (Touquet & Wets, 2013). Binnen de stad Gent schatten de loketbedienden van de dienst burgerzaken het aandeel Roma bij personen van Bulgaarse en Slowaakse afkomst op respectievelijk 50 procent en 90 procent (Hemelsoet, 2013). In Gent wordt er gekozen voor de term IEM: Intra-Europese Migratie burgers.

Daarvoor kwamen in de jaren 90 al heel wat Bulgaren en Slowaken naar Gent, dus volgmigratie werd makkelijker (Touquet & Wets, 2013). Het merendeel van de Slowaakse Roma in Gent zijn afkomstig uit Lunik IX, het grootste Romagetto van Europa, nabij Košice (Hemelsoet, 2013). Maar waar de eerste IEM-groepen na de val van de Muur eerder middenklasse burgers waren met betere scholing en economisch en sociaal kapitaal, kwamen na 2004 migratiestromen op gang van kwetsbare burgers met een lagere economische status en lage scholingsgraad. De problematische situatie van deze Romagezinnen in de stad zijn structurele dakloosheid en deprivatie. Er werd lang geloofd in terugkeer als voornaamste beleidsoptie.

De families bevinden zich in een grijze juridische zone van Intra-Europese mobiliteit wat verblijfsstatus betreft. De families komen dan ook terecht in een vicieuze cirkel van institutionele inclusie die stukloopt en kan leiden tot jarenlange onzichtbaarheid (Maesele et al., 2014: 537). Deze dakloze families zijn dus wel EU-burgers, maar ze komen vast te zitten op onhaalbare zelfvoorzieningsvoorwaarden die aan de EU-mobiliteitsvoorwaarden vasthangen. Met een tijdelijke verblijfskaart (E-kaart) kan een EU-burger OCMW-steun aanvragen, maar dit is niet risicoloos. De kans op beëindiging van het verblijf is reëel. Enkel met een E+-kaart kan men zonder risico een leefloon aanvragen. Deze E+-kaart wordt pas toegekend na vijf jaar ononderbroken legaal verblijf in België, waarbij voldaan wordt aan de zelfvoorzieningsvoorwaarden.

We gebruiken de term 'Roma' maar in realiteit gaat het om een uiterst heterogene groep waarbij de verschillen soms groter zijn dan de gelijkenissen (Hemelsoet, 2013; Tremlett, 2009; In Boost, 2016). Deze verschillen komen tot uiting in de diverse nationaliteiten, talen, religies, tradities, socio-economische posities, verblijfsstatuten en etnische identificatie (Touquet & Wets, 2013; Wauters, Clycq, & Timmerman, 2013).

Die situatie van Roma-burgers zou aanleiding geven tot jarenlange conflicten in Gent, zowel met Roma-burgers als met de civiele samenleving. Geregeld kwamen berichten

De families bevinden zich in een grijze juridische zone van Intra-Europese mobiliteit wat verblijfsstatus betreft. De families komen dan ook terecht in een vicieuze cirkel van institutionele inclusie die stukloopt en kan leiden tot jarenlange onzichtbaarheid

in de krant over ontruimde kraakpanden of over Roma die krotten optrekken in verborgene delen van de stad. In 2009 werd de situatie van zowat 40 Roma voorpagina-nieuws in alle Vlaamse kranten. Ook het Journaal en verschillende duidingsprogramma's stonden er uitvoerig bij stil. Deze Roma leefden al zes maanden in erbarmelijke omstandigheden in de vroegere volkstuintjes in de Rabotbuurt. Titels als 'Gentse slopenwijk doet veel stof opwaaien' (*De Standaard*), 'Gent luidt alarmklok over toestroom Roma' (*De Redactie*), 'Gentse Roma leven in de marge van de samenleving' (*Koppen*, 12/11/2009) logen er niet om en zorgden voor politieke beroering.

De families bevinden zich in een grijze juridische zone van Intra-Europese mobiliteit wat verblijfsstatus betreft. De families komen dan ook terecht in een vicieuze cirkel van institutionele inclusie die stukloopt en kan leiden tot jarenlange onzichtbaarheid

In september 2012 bereikte het conflict rond de Roma in Gent een hoogtepunt toen een honderdtal activisten het stadhuis bezette, samen met dakloze autochtone en Roma-burgers. Mensen die overleefden op de Blaarmeersen-camping van de stad, of in kraakpanden, belanden in een onhoudbare integratie belemmerende situatie. Het toenmalige Paarse stadsbestuur stelde voor dat de dakloze gezinnen de nachtopvang of crisisopvang aanspreken. De nachtopvang gaat echter pas open om 21 uur 's avonds en is slecht vijf dagen op veertien beschikbaar (Maesele et al., 2013). Een

aantal organisaties en individuele burgers verenigde zich in de Beweging Recht op Wonen of BRoW (een samenwerkingsverband van organisaties, krakers en individuen uit het Gentse waaronder Victoria Deluxe, Samenlevingsopbouw Gent, de Werkgroep Vluchtelingen, Hand in Hand, ACW Gent en Solidariteit van Onderop) om te strijden voor de afdwingbaarheid van het recht op wonen. Ze kraken samen met de daklozen een leegstaand stadseigendom Kasteel de Pelichy in Gentbrugge. Daarna werd een private woning in de Belgradostraat gekraakt, gevolgd door leegstaande sociale woningen in de Slachthuisstraat, en uiteindelijk werd een leegstaand pand voor dakloze ouderen in de Gentse Muidebuurt gekraakt: het Emmaüsklooster. Daar wordt een zogenaamde 'bezetting ter bede' contract afgedwongen door de organisaties en activisten, met de eigenaar, het CAW Gent, een private hulpverleningsinstantie.

De bezetters krijgen een jaar de tijd om aan te tonen dat hun claims over *housing first* (dit is een project dat mensen zonder verblijfplaats helpt aan een woning zonder daaraan op voorhand voorwaarden te verbinden) als inzet voor het recht op wonen voor burgers met precair verblijf werkt. Het proces is er een van vallen en opstaan, maar de resultaten zijn er (De Potter, ea., 2014). Mensen werden geregulariseerd en alle papieren werden in orde gebracht, mensen schreven zich in voor kindergeld en een medische kaart, er werd trajectbegeleiding naar arbeid ingezet en bewoners werden dicht betrokken bij besluitvormingsprocessen, zoals het dagelijkse beheer van het Emmaüsklooster en de politieke strategie. (Cools, Oosterlynck & Debruyne, 2017; Debruyne, Vandeputte & Beunen, 2014)

Tijdens de bezetting in 2013 wordt het zogenaamde POC-overleg gereactiveerd. Het Permanente Overleg Comité (POC) is een leer en -overlegplatform voor de belangrijkste actoren die betrokken zijn op IEM (Roma)-groepen in de stad Gent. Er werden vanuit de Stad vijf werkgroepen gelanceerd rond huisvesting, papieren, onderwijs, huishouden en werk. De stadscoalitie krijgt vorm. Daarnaast kwam er op het microniveau

van Het Emmaüsklooster samenwerking tussen outreachers van de Stad Gent zoals de Buurtstewards. De organisaties die de bezettingsovereenkomst hebben getekend, organiseerden individuele opvolging via een peter-en-metersysteem, groepsvergaderingen en politiek werk.

Het experiment duurde acht maanden in 2013. Naast de directe resultaten van de organisaties in het Emmaüsklooster, namen de ambtenaren achter de schermen het initiatief om het *housing first-principe* (Tsemberis, 2010) bij het stadsbestuur door te drukken dat er reeds enkele jaren lag. Het vormde het begin van een kwalitatief IEM-beleid in Gent. Nieuwe experimenten werden opgezet voor deze IEM groepen. Op scholen zette de Stad Gent outreachende 'brugfiguren Intra-Europese Migratie' in. Sinds 1997 werden brugfiguren ingeschakeld in verschillende basisscholen om de communicatie en samenwerking tussen ouders, de school en de buurt te bevorderen. Het project 'Brugfiguren Intra-Europese Migratie' werd uitgedacht als methodische en organisatorische versterking van dit bestaande initiatief met een expliciete, maar niet exclusieve gerichtheid op de IEM-doelgroep (Boost, 2016).

Daarnaast werd het project Buurtstewards voortgezet. Deze 'overlastambtenaren' volgen in de praktijk gezinnen van dicht op. Veelal zijn ze vertrouwensfiguren die werken rond papieren, werk, onderwijs van de kinderen, opleiding van de ouders, wonen en dakloosheid. De buurtstewards kwamen tot stand door het Vlaamse Actieplan (2012-2015). Toen kwam de beslissing om vijftien Buurtstewards aan te werven in Gent, Sint-Niklaas, Antwerpen en Brussel, waar ze zouden optreden als bemiddelaar tussen stad (stadsdiensten, inwoners...) en Roma-families (Bourgeois, 2011; Touquet, 2013; Vlaamse Regering, 2011). In 2016 zette de Stad Gent de buurtstewards tot 2020 met Vlaamse middelen waarbij de Stad Gent drie contracten er bovenop betaalt.

Maar de Stad Gent zet ook directe woonexperimenten op. De bezetting van het Emmaüsklooster had aangetoond hoe woonstabiliteit een goede impact heeft op allerlei andere levensdomeinen. De Stad Gent ging voorzichtig experimenteren met het *Housing First* – of beter *housing led*-principe – met IEM-burgers. Het project Instapwonen werd gelanceerd, waarbij een drietal woningen met begeleiding en omkadering werden vrijgemaakt (Stad Gent, 2013). Het stadsbestuur zet anno 2017 in op een gestage uitbreiding van Instapwonen. Ook met het project Leegstand ging de Stad Gent leegstaande sociale woningen van de Sociale Woningmaatschappij WoninGent onder andere gebruiken voor dakloze gezinnen in samenwerking met het CAW (Centrum voor Algemeen Welzijn).

Er wordt ook ingezet op werk via het project A-TIEM: Het Arbeidsteam Intra-Europese Migratie dat inzet op trajectbegeleiding naar regulier werk van IEM burgers. Voor Gent ligt de focus op Bulgaren en Slovaken.

Op het POC-overleg kwam er een afstemming tussen vrijwilligers (oa. KRAS Diensten), middenveld en stadsdiensten in de uitwerking van de IEM beleidsnota. De Stad Gent publiceerde in 2010 al een beleidsnota met de titel 'Een Gecoördineerde en Integrale Aanpak van Intra-Europese Migratie'. Maar vooral de beleidsnota in 2015 zou een nieuwe dynamiek geven. Het eenzijdig inzetten op (het geloof in) terugkeer komt op de achtergrond, en het realisme van integratie en permanent verblijf van deze Roma burgers treedt op de voorgrond:

'We hebben bijzondere aandacht voor de kinderen van kwetsbare gezinnen. Fundamentele mensenrechten, zoals het recht op onderwijs en gezondheidszorg dienen universeel gegarandeerd te worden. Kinderen en jongeren, die opgroeien in extreme armoede, laten we niet los. Het risico op een verloren generatie kunnen we ons niet veroorloven als Stad. Want daar betalen we later als samenleving een hoge prijs voor. De situatie van kinderen kan niet los worden gezien van hun thuissituatie en de sociaaleconomische positie van hun ouders.' (IEM beleidsnota, 2015)

Daarnaast dwingt de situatie van dakloze Roma-gezinnen tot het aanpassen van het systeem van nachtopvang. Een situatie van dakloosheid zal niet kindvriendelijk worden door de nachtopvang toegankelijker te maken.

Maar een betere toegankelijke nachtopvang kan er wel voor zorgen dat acute situaties waarin dakloze gezinnen met kinderen zich bevinden, een minder negatieve impact hebben. Met andere woorden, op basis van sociale strijd, en later coalitievorming tussen stedelijke actoren en de civiele samenleving, kwam een gedegen mensenrechten en grondrechtenpraktijk tot stand voor IEM-burgers.

Het eenzijdig inzetten op (het geloof in) terugkeer komt op de achtergrond, en het realisme van integratie en permanent verblijf van deze Roma burgers treedt op de voorgrond

De opgebouwde coalitie en netwerken doen hun werk. Recent werd Gent geconfronteerd met een stijgende dakloosheid van IEM gezinnen met kinderen. Deze gezinnen hebben geen vangnet en elke tegenslag door werkloosheid doet gezinnen terugvallen tot onder de onderste sport van de ladder. Minimale gezinshereniging uit Kosice, gezinnen die uit het Verenigd Koninkrijk komen waar de woonwetten werden veranderd en verdere afbraak van sociale-woningflats in Kosicé (Slowakije), confronteren de stad met de globale verwevenheid inzake 'Roma'. Het praktijknetwerk werd opnieuw geactiveerd en het leernetwerk via het POC en GIPS-netwerk (Gezinnen in Precaire Situaties) zal worden versterkt als reactie op deze dak- en thuisloosheids crisis van IEM gezinnen.

Conclusie

Met dit verhaal over hoe Gent een sociale incubator is voor stadscoalities rond mensenrechten en grondrechten voor nieuwkomers, dragen we bij tot het inzicht dat mensenrechten en grondrechten 'ook' een praktijk zijn. Mensenrechten en grondrechten worden realiteit wanneer ze verdedigd worden en in praktijk worden gezet. Mensenrechten en grondrechten hebben een emergente dimensie, naast de legalistische en juridische dimensie. Mensenrechten en grondrechten gaan dus over 'politiek'. 'Het recht om rechten te hebben,' zoals Hannah Arendt dat stelde, is afhankelijk van de alledaagse politieke praxis die zich lokaal verankert om nieuwe noden van nieuwkomers te dienen, die nog geen deel zijn van het geheel van mensenrechten en grondrechten (Rancière, 2004). Daarvoor zijn stedelijke coalities cruciaal tussen actoren uit de civiele samenleving en overheidsactoren.

De stad functioneert door haar verknoping tussen lokaal en globaal, en de alledaagse confrontatie met superdiversiteit, als een relationele incubator voor vernieuwde

sociale relaties waaruit sterke netwerken en coalities ontstaan die samenwerken aan een mensenrechten- en grondrechtenpraktijk. En dat is meer dan noodzakelijk. Want superdiversiteit, zo hopen we te hebben duidelijk gemaakt, confronteert ons meer dan ooit met de nood om praktijken en experimenten op te zetten om mensenrechten en grondrechten te realiseren. Nieuwe praktijken en experimenten functioneren als een tussensport op de ladder om nieuwkomers te versterken op hun integratietrajecten, aansluitend op hun leefwereld. Als we willen dat de stad als een aankomstgebied functioneert waar nieuwkomers hun toekomst uitbouwen, dan is het noodzakelijk dat we nadenken en praktijken opbouwen die de sociale stijging van nieuwkomers vooruit helpen. Meer dan nationale staten, zijn steden uitgerust om *outside the box* te leren denken en handelen, voorbij een integratieblauwdruk. Steden die deze voortrekkersrol innemen en aan de slag gaan met praktijken die mensenrechten en grondrechten realiseren, versterken 'het recht op de stad' voor nieuwkomers.

Nieuwe praktijken en experimenten functioneren als een tussensport op de ladder om nieuwkomers te versterken op hun integratietrajecten, aansluitend op hun leefwereld.

De toekomstige uitdaging voor Gent is deze mensenrechten- en grondrechtenpraktijk te versterken in een stedennetwerk. Benjamin Barber (2013) heeft in deze gelijk dat een stedennetwerk een alternatieve machtsconfiguratie kan vormen om globale uitdagingen, zoals superdiversiteit en migratie, te accommoderen. Onlangs ging het Stadsbestuur vanuit de Taskforce Vluchtelingen precies die uitdaging aan. In Athene gaf het Stadsbestuur in het kader van de Werkgroep Migratie en Integratie van Eurocities een uiteenzetting over *Human rights and ethics based approach of migrant reception and integration in Ghent*, naast ook een presentatie over de Taskforce Vluchtelingen, *Solidarity in Ghent – Engaging with civil society to devise solutions for the inclusion of refugees*. Het vervolg van Athene is dat Gent, samen met de steden Oslo, Utrecht en Wenen, het thema mensenrechten van migranten opvolgt om te kijken of er een gezamenlijke visie kan worden ontwikkeld.

Dit artikel verscheen in korte versie in het boek *Radicaal voor rechten* onder redactie van Gie Goris, <http://www.mo.be/extra/radicaal-voor-rechten-het-boek-book>.

Bio

Pascal Debruyne is postdoctoraal onderzoeker aan de UGent, vakgroep Conflict & Development Studies (Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen). Hij is voorzitter van vzw Uit De Marge en Samenlevingsopbouw Gent vzw.

Eindnoten

1. <http://www.eurocities.eu/eurocities/news/Solidarity-Cities-cities-delivering-on-refugee-reception-and-integration-WSPO-AETKWL>
2. http://kks.verdus.nl/upload/documents/Mensenrechten_en_lokaal_beleid.pdf
3. <http://sociaal.net/analyse-xl/sociaal-werk-zal-politiek-zijn/>
4. <https://gsiw.stad.gent/esf-project-werkplek-vluchtelingen-gent>
5. http://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20170602_02910531?_section=63067589&utm_source=nieuwsblad&utm_medium=newsletter&utm_campaign=regio-nb&M_BT=1874267744629&adh_i=b0b547cdbcc8299099d25244caf794f4&imai=228b7af0-0513-4432-9949-25df37fec719
6. <https://stad.gent/sites/default/files/page/documents/Intra-Europese%20migratie%2C%20een%20voorstelling%20van%20het%20project%20Buurtstewards.pdf>
7. <http://www.av.s.be/avnews/gents-proefproject-pakt-leegstand-sociale-woningen-aan>
8. 'Een Gentse visie op Intra-Europese migratie (IEM)' (2015).

Bibliografie

- Alba, R., & Nee, V. (2003). *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary America*.
- Arnaut, K., & Spotti, M. (2014). Superdiversity discourse. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*.
- Barber, B. (2013). *If Mayors Ruled the World. Dysfunctional Nations, Rising Cities*. Yale University Press.
- Boost, D. (2016). *Brugfiguren intra-Europese migratie: eindexamen*. Antwerpen, Universiteit Antwerpen, 2016, 131 p.
- Boudry, L., e.a. (2003). *De eeuw van de stad. Over stadsrepublieken en rastersteden*. Brugge: Die Keure.
- Bourgeois, G. (2011). Persbericht. Ministers Bourgeois en Van den Bossche stellen het Vlaams actieplan voor MOE-migranten voor. <http://www.geertbourgeois.be/nieuws/persberichten/ministers-bourgeois-en-van-den-bossche-stellen-het-vlaams-actieplan-voor-moe-mi>
- Blommaert, J. (2013). Integratie in de marge. <http://superdiversiteit.com/2013/12/06/integratie-in-de-marge/>
- Blommaert, J., & Rampton, B. (2011). Language & superdiversity. *Diversities* 13 (2): 1-21.
- Blommaert, J., Maly, I. & Ben Yakoub, J. (2014). *Superdiversiteit en Democratie*, EPO, Berchem.
- Brubaker, R. (2001). The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany, and the United States. *Ethnic and racial studies*, 24(4), 531-548.
- Claveria, J. V., & Alonso, J. G. (2003). Why Roma do not like mainstream schools: voices of a people without territory. *Harvard Educational Review*, 73(4), 559-590.
- Cools, P., Oosterlynck, S. & Debruyne, P. (2017). Translating needs into social rights: urban social innovation for homeless families in Ghent. *Urban Studies* <http://usj.sagepub.com/>. In review.
- De Potter, D. et al., 2014. *Evaluatie 'Emmaüsproject': 'Housing first als sociale innovatie voor groepen in de marges van de stad'*, Gent: rapport namens Werkgroep Vluchtelingen Gent, ROSCA, Victoria Deluxe en Samenlevingsopbouw Gent.
- De Redactie (2009). Gent luidt alarmklok over toestroom Roma. <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/regio/oostvlaanderen/1.633983>
- Debruyne, P., Vandeputte, E. & Beunen, S., (2014). Uit de marges van de woonpraktijk: Destrijd voor het recht op wonen in de stad Gent. *Ruimte en Maatschappij*, 5(2), pp.9-45.
- Debruyne, P. & Van Bouchaute, B. (2014). De bestaande orde verstoren. Over de politieke opdracht van het middenveld. *Oikos*, 69. pp 5-17
- Elden, S., (2004). Understanding Henri Lefebvre. *Theory and the Possible*, Continuum, New York.
- Escobar, A. (2001). Culture sits in places: reflections on globalism and subaltern strategies of localization. *Political geography*, 20(2), 139-174.
- Gent, stad in werking (2015). Verbinden werkt! Inspiratieboek voor de inzet van brugfiguren naar werk. https://gsiw.stad.gent/sites/default/files/hoofdmap/Initiatieven/verbinden_werkt_publicatie_link_to_werk_1.pdf

- Groffy, L. & Debruyne, P.? (2014). 'Integratie is dood. Leve de integratie. Van integratiepioniers tot migratiecontrole.' *Oikos* 69/2.
- Gymonprez, H. & Debruyne, P. (2017). Vermarkting legt hypothjeek op politiseren werken. *Sociaal.net*. <http://sociaal.net/analyse-xl/sociaal-werk-zal-politiek-zijn/>
- Harvey, D. (2003). The right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research* 27: 939-41.
- Hemseloet, E. (2011). Samenleven met Roma: fictie of realiteit? In D. Dierckx, J. Vranken, J. Coene, & A. Van Haarlem (Eds.), *Armoede en Sociale Uitsluiting: Jaarboek 2011* (pp. 363-380). Leuven: Acco.
- Hemseloet, E. (2013). *Roma in het Gentse onderwijs: Een verhaal apart?*, Academia Press.
- Lefebvre H., (1968). *Le droit à la ville*. Anthopos: Paris.
- Maesele, T., Bouverne-De Bie, M. & Roets, G., (2014). Between Institutional Inclusion and Invisibility? The Case of Flemish Homelessness Care. *Australian Social Work*, 67(4), pp.537-550
- Maesele, T., Bouverne-De Bie, M. & Roose, R., (2013). On the frontline or on the side-line? Homelessness care and care avoiders. *European Journal of Social Work*, 15(6), pp.620-634.
- Ministerie van Tewerkstelling (1964). *Vivre et travailler en Belgique*. Belgische Overheidsdienst van Tewerkstelling.
- Nicholls, W. J. (2008). The urban question revisited: the importance of cities for social movements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 841-859.
- Oomen, B. & van den Berg, E (2014). *Mensenrechten en lokaal beleid: handreiking voor beleidsmakers*. Den Haag: Platform 31.
- Oomen, B. Davis, M. & Grigolo, M. (2016). *Global urban justice: The rise of human rights cities*. Cambridge: Cambridge University Press
- Oosterlynck, S., & Schillebeeckx, E. (2012). Stad en sociale ongelijkheid: naar een sociale stijgingsperspectief? In D. Holemans (Ed.), *Mensen Maken de Stad* (pp. 117-127). Berchem: Epo vzw.
- Panorama (2011). Bulgarije aan de Leie. <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/archief/programmas/panorama/1.995912>
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal* 58:99-108.
- Rancière, J. (2004). Who is the Subject of the Rights of Man?. *The South Atlantic Quarterly*, 103(2), 297-310.
- Saunders, D. (2010). *Arrival City: How the last great migration is changing our world*: Allen & Unwin.
- Stad Gent (2015). Omgevingsanalyse 2015. Gent in cijfers reeks. <https://stad.gent/over-gent-en-het-stadsbestuur/pers-en-publicaties/publicaties-van-en-ism-stad-gent/onderzoeks-en-cijfer rapporten/gentcijfers-reeks>
- Stad Gent. (2013). *Commissie Bevolking en Welzijn Overeenkomst tussen het Stadsbestuur Gent en vzw VOS voor het project 'instapwonen' voor werkingsjaar 2013*. Geraadpleegd op 3/06/2017 http://www.gent.be/docs/Diensten%20van%20de%20Stadssecretaris/Stadssecretariaat/commissies/WWM_aangepaste_agenda.pdf
- Stad Gent. (2015). Een Gentse visie op Intra-Europese migratie (IEM).
- Touquet, H., & Wets, J. (2013). *Context, drijfveren en opportuniteiten van Midden-en Oost- Europese immigratie. Een exploratief onderzoek met focus op Roma*. Leuven: HIVA-KU Leuven.
- Tremlett, A. (2009). Bringing hybridity to heterogeneity in Romani Studies. *Romani Studies*, 19(2), 147-168.
- Tsemberis, S. (2010). *Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction Center City*. Minnesota: Hazelden. University Press
- Vertovec, Steven (2007). 'Super-diversity and its implications'. *Ethnic and Racial Studies*. 30 (6): 1024-1054
- Wauters, J., Clycq, N., & Timmerman, C. (2013). *Aspiraties en sociale mobiliteit bij Roma: De visies van beleidsmakers, middenveldorganisaties, schoolactoren en Roma zelf*. Antwerpen: Steunpunt Inburgering en Integratie.
- Wauters, J., Nouwen, W., & Clycq, N. (2015). Over onthaalonderwijs ten tijde van intra Europese migratie. Wat het onthaal van romakinderen in het Vlaamse onderwijs ons kan leren. In C. Timmerman, R. Mahieu, F. Levrau, & D. Vanheule (Eds.), *Intra-Europese migratie en mobiliteit: Andere tijden, nieuwe wegen?* (pp. 87-107). Leuven: Leuven